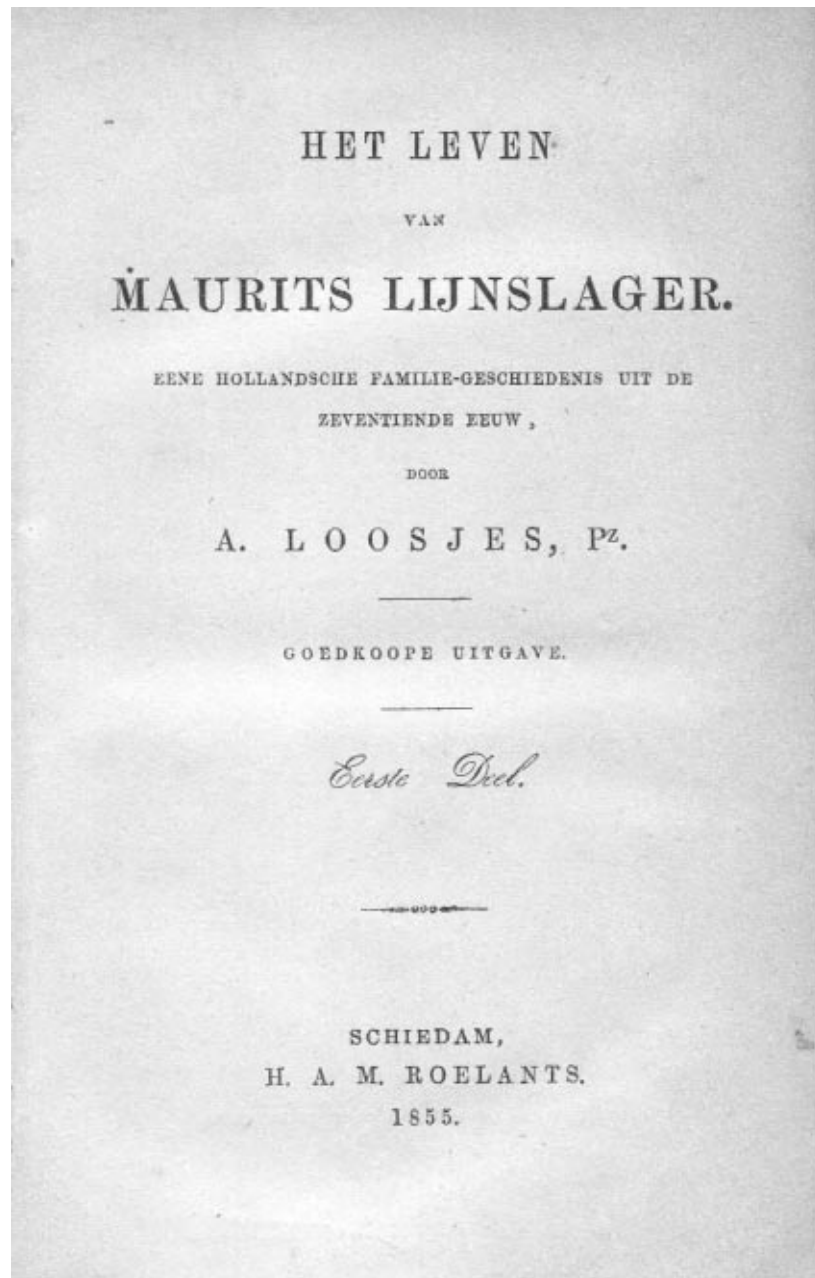

© JEAN KOENE 1994

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, gekopieerd of overgenomen,
zonder de schriftelijke toestemming van de schrijver.

Het geheime wapen van een patriot

Adriaan Loosjes (1761-1818)

HET GEHEIME WAPEN VAN EEN PATRIOT

In 1808 verscheen een boek dat bedoeld was om de bevolking van Nederland een hart onder de riem te steken. Nederland bevond zich op dat moment binnen de Franse invloedssfeer, wat erop neerkwam dat onze onafhankelijkheid steeds verder werd beknot. In 1795 hadden Franse troepen de Nederlandse patriotten geholpen om in ons land de Bataafsche Republiek te vestigen, maar die hulp bleek zwaar betaald te moeten worden. Jarenlang moest Nederland krom liggen om aan Frankrijk een ‘schadeloosstelling’ van honderd miljoen gulden te betalen en duizenden uitgehongerde Franse soldaten te onderhouden. Toen het allemaal wat moeizaam bleek te verlopen, werd Nederland gedwongen zijn staatsvorm te wijzigen.

Het Koninkrijk Holland, zoals ons land na 1806 werd betiteld, kwam tot stand bij proclamatie van Napoleon Bonaparte. De Nederlanders moesten aanvaarden dat hun Bataafsche Republiek werd vervangen door een koninkrijk, dat de broer van keizer Napoleon tot vorst van hun land werd uitgeroepen en dat de Nederlandse buitenlandse handel door het Continentaal Stelsel werd lamgelegd. Van verzet daartegen was nauwelijks sprake, omdat tegen de Franse overmacht toch niets te beginnen was. Bovendien slaagde koning Lodewijk Napoleon erin, zich bij het Nederlandse volk nogal geliefd te maken en vooraanstaande Nederlanders aan zich te verplichten door hen... te decoreren. Hij voerde hier de ‘lintjesregen’ in.

SCHRIJVERSVERZET

De schrijver Adriaan Loosjes (1761-1818) kon zich niet met de toestand verenigen. Om zichzelf op te beuren en zijn landgenoten moreel te wapenen tegen de vreemde overheersing, schreef hij een boek waarin hij Nederlands roemrijk verleden nog eens stralend in het licht stelde. De schrijver bracht het boek zelf op de markt, want hij was tevens boekhandelaar en uitgever in Haarlem. In 1808 verscheen zijn hartversterkend werk, in vier delen: *Het Leven van Maurits Lijnslager, eene Hollandsche familie-geschiedenis uit de zeventiende eeuw*. In het ‘Voorberigt’ zette Loosjes uiteen, wat hem tot het schrijven van dit boek had aangezet. Hij wilde, ofschoon ‘het duister en duisterder wordend uitzigt naauwelijks hopen laat’, de Nederlanders opwekken ‘tot eenen edelen naijver’ van hun grote voorvaders uit de zeventiende eeuw. Hoewel het boek een krachtig pleidooi inhield voor de republikeinse staatsvorm en aandeed als één groot loflied op de vrijheidszin van de Nederlanders, kon het tijdens het bewind

van koning Lodewijk Napoleon ongehinderd verschijnen en te koop worden aangeboden. Moeilijkheden deden zich pas voor, toen Loosjes een tweede druk ervan wilde laten verschijnen. Dat was vijf jaar later, in 1813, maar toen was het Koninkrijk Holland ter ziele gegaan en Nederland bij Frankrijk ingelijfd.

Om toestemming te krijgen voor een heruitgave van *Het Leven van Maurits Lijnslager*, moest Loosjes de tekst van het boek voorleggen aan de censuur in Parijs. Daar werd beslist dat van een herdruk voorlopig geen sprake kon zijn. Loosjes begreep maar al te goed wat achter dat ‘ajournement’ stak. Toen het boek in 1814, na de Franse Tijd (1810-1813), eindelijk weer kon uitkomen, schreef hij daarover in zijn ‘Voorberigt’:

Men behoeft niet angstig te onderzoeken, welke de redenen van dit uitstel of deze schorsing van den herdruk geweest zijn. De hollandsche gevoelens, door dit geheele werk, schoon zonder eenige partijdigheid, verspreid, waren daartoe genoegzaam. Frankrijks staatkunde zocht immers de kleinste kiemen van vaderlands- en vrijheidsliefde, van dankbaarheid voor de grondleggers van dezen staat uit de harten van het vernietigde nederlandsche volk, en de naam der helden van het huis van Nassau uit diens geheugen te delgen.

Toen Loosjes in 1813 de afwijzing van zijn boek vernam, schreef hij spontaan een gedicht. Later nam hij het op in het ‘Voorberigt’.

*Geheel verpletterd door de fransche dwinglandij,
Die zelfs de kleinste zucht van 't hollandsch hart wil smoren,
Wordt Maurits herdruk door 't geweld ontzegd aan mij:
Zoover ging vrijheid op bataafschen grond verloren.
Maar dat eens 't Fransch geweld van Hollands erfverdwinj'
Dan zal geen herdruk meer van Maurits noodig zijn;
Van den uitheemschen smaak tot in den grond genezen
Zal elk zijn levend beeld, zal elk een Maurits wezen.*

ZELDZAME UITGAVEN

Adriaan Loosjes moet over een enorme werkkraft hebben beschikt. Vanaf zijn tweeëntwintigste levensjaar dreef hij zijn boekhandel en uitgeversbedrijf in Haarlem, maar drukke commerciële werkzaamheden verhinderden hem niet een grote hoeveelheid gedichten, toneelstukken, schetsen en zeer uitvoerige romans te schrijven.

Van de uitgeverij A. Loosjes uit Haarlem heb ik één boek, daterend uit 1804, in eigen bezit. Het is de tweede druk van *Gezangen van J. Bellamy*, een gedenkboekje dat na de dood van de patriottische dichter uit Vlissingen werd samengesteld. Begrijp ik het goed, dan is het een remake van Bellamy's *Gezangen*, een werkje dat in 1785, kort voor de dood van de dichter, verschenen was. Om er een gedenkboekje van te maken, werd de oorspronkelijke tekst uitgebreid met enkele gedichten en een lied,

geschreven en gecomponeerd door vrienden van Bellamy: 'Bij het graf van Bellamy', door A. Vereul; 'Over het graf van Bellamy', door mr. W.H. Sels en 'Lied', met tekst en notenschrift door B. Ruloffs, die als dichter maar vooral ook als organist en orkestmeester bekend was. Op de titelpagina werd de bekende afbeelding van Bellamy aangebracht die nu nog vaak in geïllustreerde bloemlezingen en letterkundige platenboeken te vinden is, meestal slecht gereproduceerd en daardoor onduidelijk. In mijn boek van de uitgeverij A. Loosjes staat een originele afdruk van dat medaillon-portret, dat door de beroemde etsers Reinier Vinkeles (1741-1816) vervaardigd werd voor de uitgave van de *Gezangen* in 1785.

Van het letterkundig werk van Adriaan Loosjes heb ik eveneens iets weten te bemachtigen, maar dat is helaas incompleet. Het zijn de eerste twee delen, in één band, van de roman *Het leven van Maurits Lijnslager*. Het is een uitgave uit 1855 van uitgeverij Roelants in Schiedam. Van *Maurits Lijnslager* verschenen namelijk na 1814 nog verschillende herdrukken: in 1823, in 1852, in 1855/'56 en in 1889 (1890?). Bij deze laatste uitgave, met een inleiding van Jan ten Brink, wordt meestal het jaar 1889 vermeld, maar dat is wellicht onjuist. Lisa Kuitert, die litteraire boekenreeksen uit de vorige eeuw grondig heeft bestudeerd, geeft als datum 1890. In dat jaar verscheen Maurits Lijnslager als eerste deel in de serie 'Nederlandsche Classieken' onder redactie van Jan ten Brink. Die reeks was overigens gauw uitgeput, want na de vier delen van Maurits Lijnslager volgde niets meer.

VERLICHTTE GEEST

Adriaan Loosjes was een man van de Verlichting. Zijn verlichte levensinstelling deed hem sympathie opvatten voor de arminianen uit de zeventiende eeuw en voor de patriotten uit zijn eigen tijd. De patriotten waren, net als Loosjes zelf, vurige voorstanders van de republikeinse staatsvorm en daardoor voelden zij zich langs historische lijnen verbonden met hun republikeinse voorvaders uit de zeventiende eeuw. Joan van Oldenbarnevelt en Jan de Witt, beiden arminiaan, waren van die zeventiende-eeuwse republikeinen de symbolische vertegenwoordigers.

Loosjes' patriottisch-republikeinse gezindheid blijkt niet alleen uit zijn bewondering voor Jacob Bellamy, maar komt ook heel duidelijk tot uitdrukking in zijn geschriften. In 1782 schreef hij een triomfantelijk gedicht: 'Gedenknaald ter vrijverklaring van Amerika' en toen de grote patriottenleider Joan Derck van der Capellen tot den Poll (1741-1784) overleden was, wijdde hij aan hem een toneelstuk.

Ook in andere opzichten toonde Loosjes zich een vertegenwoordiger van zijn verlichte tijd. Hij geloofde in de verbeterbaarheid van de samenleving en in het middel dat daartoe moest worden aangewend: het tot ontwikkeling brengen van de volksmassa's. Volksopvoeding was de taak die Loosjes zichzelf gesteld had. Toen Martinus Nieuwenhuyzen (1759-1793) in 1784 de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen oprichtte, die zich de educatieve en zedelijke verheffing van het 'gemeene' volk ten doel stelde, trad Loosjes onmiddellijk toe tot deze vereniging. Hij werd daarvan een van de meest enthousiaste werkende leden. De uitleenbibliotheek in Haarlem, die in 1794 haar poorten opende, kwam tot stand op initiatief van Adriaan Loosjes. Ook daarbij stond hem een volksopvoedkundig doel voor ogen: zo'n bibliotheek zou boeken toegankelijk maken voor bredere lagen van de bevolking.

Loosjes werkte als een bezetene en schreef als een bezetene om de verlichte ideeën uit te dragen. Het meeste effect bereikte hij waarschijnlijk met zijn boek over *Het Leven van Maurits Lijnslager*, dat door heel veel mensen in de negentiende eeuw werd gelezen. In dat boek zijn de politieke, godsdienstige en zedelijke opvattingen van Loosjes zelf verwerkt, evenals een flink brok van zijn kennis op het gebied van geschiedenis, schilderkunst en dichtkunst. Ze mogen van Adriaan Loosjes gezegd hebben: 'Hij schreef zich gelijk een bezetene de vergetelheid in', helemaal waar is dat niet. In de literatuurgeschiedenis heeft hij tot op heden een klein, maar onvervreemdbaar plaatsje behouden, en dat heeft hij uitsluitend te danken aan één boek: *Het Leven van Maurits Lijnslager, eene familie-geschiedenis uit de zeventiende eeuw*.

HISTORISCHE ROMAN?

De Engelse schrijver Samuel Richardson (1689-1761) en het Nederlandse schrijversduo Betje Wolff (1738-1804) en Aagje Deken (1741-1804) hebben, ieder op hun eigen wijze, invloed uitgeoefend op het werk van Adriaan Loosjes. Loosjes publiceerde in 1806/'07 de *Historie van mejuffrouw Suzanna Bronkhorst*, een uitvoerige roman die al in de titel zijn verwantschap verraadt met het bekendste boek van de dames Wolff en Deken: de *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart* (1782). Voor zijn volgende roman had Loosjes echter geen voorbeeld meer nodig. Zijn *Maurits Lijnslager* (1808) bracht iets volkomen nieuws. In bijna alle boeken over literatuurgeschiedenis wordt dat boek vermeld als de eerste historische roman in de Nederlandse taal, waarmee Loosjes een voorsprong genomen zou hebben op de beroemde Engelse schrijver Sir Walter Scott (1771-1832). Scott's *Waverley novels*, die de historische roman in de hele wereld populair maakten, verschenen immers pas na 1814.

De vermelding van *Maurits Lijnslager* als de eerste historische roman gaat dikwijls gepaard met de kanttekening, dat het boek nog niet als een 'echte' historische roman kan worden aangemerkt. Daarvoor zou hij de historische werkelijkheid te veel geweld hebben aangedaan.

In het boek *Panorama der Nederlandse Letteren* schrijft J. Haantjes, dat 'Maurits Lijnslager alle allures van een historische roman' heeft, maar er niet de wezenlijke kenmerken van vertoont. Haantjes besluit met de conclusie:

...het boek, opgezet als historische roman uit de zeventiende eeuw, wordt slechts een zedenroman uit eigen tijd, zij het in een zeventiende-eeuwse vermomming.

Het woordje 'slechts' lijkt te duiden op een verwijt. Maar als Adriaan Loosjes er niet in geslaagd is, een historische roman te schrijven, kan hem dat niet als een tekortkoming worden aangerekend. Het was namelijk helemaal niet zijn bedoeling om dat te doen. Zelf legt hij in zijn 'Voorberigt' de nadruk erop, dat het verhaal op fantasie berust. Het is een 'verzierd verhaal', zegt hij, het is

niet (...) eene ware, maar verdichte geschiedenis, om welker belangrijkheid te vermeerderen, ik de vrijheid gebruik heb, om van tijd tot tijd wezenlijk bestaan hebbende personen te laten optreden.

Loosjes schreef geen historische roman, maar een opvoedkundige zedenroman, waarin grote vaderlandse figuren naar voren treden om de eigentijdse lezer een spiegel voor te houden.

MAURITS LIJNSLAGER

In 1600, precies op de dag waarop Prins Maurits zijn grote overwinning bij Nieuwpoort behaalt, wordt in het gezin Lijnslager te Amsterdam een zoon geboren. De vader is zo trots op het wapenfeit van de prins, dat hij zijn zoon naar hem vernoemt: Maurits Lijnslager.

De jonge Maurits blijkt een bijzonder kind. Hij ontpopt zich al spoedig als een heel pienter ventje dat zich de kunst van het ‘lezen en schrijven en de gronden der rekenkunde’ snel en moeiteloos eigen maakt. Daarna stort hij zich op de vreemde talen en leert Engels, Frans, Duits en Italiaans. Zijn vader geeft hem een plaats in het familiebedrijf, een touwslagerij, waar zijn talenten en kundigheden uitstekend van pas komen.

Als de jongen een jaar of zeventien is, stuurt zijn vader hem naar Italië, om daar een onwillige zakenrelatie tot de orde te roepen.

Een zeilschip voert Maurits Lijnslager naar Livorno in Noord-Italië waar de jeugdige zakenman zich uitstekend kwijt van de taak die zijn vader hem heeft opgedragen. Daarna heeft hij ruimschoots tijd en gelegenheid om zijn leergierige geest te verrijken. Hij bezoekt oude steden, waar hij interessante mensen ontmoet die hem van alles kunnen vertellen over geschiedenis en kunst en die vaak vol bewondering spreken over de prestaties van de Nederlanders.

De terugreis over land voert hem door Zwitserland en Duitsland, zodat hij zich ook van die landen een voorstelling kan maken. Ook daar ontmoet hij veel interessante mensen, met wie hij gesprekken voert, vooral over politiek en godsdienst. Reizen is boeiend en leerzaam en soms heel avontuurlijk.

Teruggekeerd in Nederland voelt hij zich pas echt gelukkig. Hij hervat het werk in de zaak van zijn vader, trouwt met het meisje van zijn dromen en leidt een voorbeeldig leven. Later wordt hij zelf eigenaar van de zaak, die hij tot grote bloei weet te brengen. Niets kan hem uit het lood slaan, zelfs niet een hevige brand die zijn bedrijf in de as legt. Alles wordt weer opgebouwd en zijn vroegere werknemers vinden bij hem hun werk als vanouds.

Maurits leeft onder de mensen. Hij heeft zijn zakenrelaties, maar onderhoudt daarnaast betrekkingen met enkele markante vrienden. Vermaarde persoonlijkheden uit zijn tijd maken deel uit van zijn vriendenkring: de dichter Joost van den Vondel, de zeeheld Michiel de Ruyter en de waterbouwkundige Leeghwater.

In de eerste twee delen van het boek over *Maurits Lijnslager* – de enige die ik op de antiquarische boekenmarkt heb kunnen vinden – maken we kennis met de hoofdpersoon. We vergezellen hem op zijn reis naar Italië waar hij kennis maakt met de beroemde Vlaamse portretschilder Antony van Dyck, aan wie hij een uitstekende reisgezel heeft. Door hem wordt hij ingeleid in de geheimen van de schilderkunst. Samen bezoeken ze historische gebouwen, waar talrijke voortbrengselen van de schilderen beeldhouwkunst aanleiding geven tot gedachtewisselingen die bijzonder leerzaam zijn voor Maurits, evenals voor de lezers van het boek. Niet alleen Van Dyck, ook Van Dycks grote leermeester Petrus Paulus Rubens komt eraan te pas. Rubens is op dat moment eveneens in Italië en toont zich

graag bereid om Maurits daar rond te leiden. Op een van zijn tochten loopt Maurits toevallig ook nog de geleerde Galileo Galilei tegen het lijf, die zich tegenover hem beklagt over de geestesdwang die in Italië op de natuuronderzoekers wordt uitgeoefend. Vol waardering spreekt Galilei over de Republiek der Nederlanden, waar iedereen vrijelijk zijn mening mag verkondigen. Maurits hoort het met voldoening aan, maar heeft toch enkele bedenkingen. Hij ziet in gedachte de arminianen voor zich, die op dat moment onderdrukt worden. De ontmoeting met Galilei eindigt erg pijnlijk, want Maurits moet er ooggetuige van zijn, hoe deze geniale man gevankelijk wordt weggevoerd.

Het toeval speelt in *Het leven van Maurits Lijnslager* een opvallend grote rol, maar de lezers van Loosjes zullen daarvan niet hebben opgekeken. Toevalstreffers vormden in zijn tijd een heel gewoon en veelgebruikt middel om verhalen spannend en smeugig te maken, – en leerzaam, zoals in dit geval.

ZEDENROMAN

In *Het leven van Maurits Lijnslager* worden heel wat mededelingen gedaan die historisch geïnteresseerde tijdgenoten van Loosjes erg zullen hebben aangesproken. Voor ons is zijn boek vooral interessant als tijdsdocument. Het geeft een beeld van de tijd waarin Loosjes als schrijver optrad. Daardoor heeft het boek, inderdaad veel van een zedenroman. Het begrip ‘zedenroman’ wordt meestal gedefinieerd als: ‘een roman waarin de zeden en gewoonten van een bepaalde groep mensen en/of een bepaalde tijd centraal staan’ (C. Gerritsma, *Steunpunt voor taal- en letterkunde*). Deze definitie is op het boek van Loosjes zonder meer van toepassing. Het is een zedenroman die een beeld geeft van Loosjes’ eigen tijd. Opvattingen en strijdpunten die de schrijver en zijn tijdgenoten bezighielden, wensen en verwachtingen die zij heimelijk koesterden, komen in het boek geregeld ter sprake. Maurits voert talloze gesprekken over zaken van staatkunde, godsdienst en moraal, die omstreeks 1800 de gemoederen verdeeld hielden, wellicht nog sterker dan in de zeventiende eeuw. Dat laatste is zonder meer het geval, als het onderwerp seks aan de orde komt, en dat gebeurt nogal eens in dit boek van Loosjes.

LIEFDESROMAN

De eerste twee delen van *Maurits Lijnslager* kun je ook lezen als een romantische liefdesroman. De liefde en de liefdesperikelen in het leven Maurits en zijn geliefde Maria spelen een rol in het eerste deel en vormen het hoofdthema in het tweede deel. Hun liefdesgeschiedenis maakt die twee delen bijzonder aantrekkelijk. Dat merkte zelfs de literatuur-historicus Jan te Winkel op. De eerste twee delen had hij met genoegen gelezen, maar – schreef hij – de volgende delen bleken tamelijk eentonig ‘door het ontbreken van al wat naar het romantische zweemt’.

Mogelijk schonk Loosjes uitvoerig aandacht aan het liefdeleven om lezers te trekken, want een sentimenteel liefdesverhaal leest natuurlijk lekker. Maar het lijkt me aannemelijker, dat hij juist op het terrein van de intieme relaties een taak zag voor de volksopvoeder en het nodig vond om daarover enige voorlichting te geven.

Op de plaatsen in het boek waar het gaat over de zedelijkheid, over de vraag wat in het erotische en seksuele verkeer deugt of niet deugt, leert *Maurits Lijnslager* ons waarschijnlijk meer over de tijd van Loosjes zelf dan over de zeventiende eeuw. De zeventiende eeuw schuwde geen pikanterien.

Constantijn Huygens schreef in die tijd zijn kluchtig blijspel *Trijntje Cornelisdr* en Gerbrand Adriaensz Bredero zijn boertige *Klucht van de Molenaar* en die werken werden door veel van hun zeventiende-eeuwse tijdgenoten erg gewaardeerd. Zelfs de schrijver Willem Godschalck van Focqenbroch vond toen in veler ogen genade. Hoewel hem in latere tijden ‘zinnelijkheid, platheid en vuilheid’ verweten werd, verschenen zijn werken in de zeventiende eeuw vele malen in herdruk. Honderd jaar later, in de tijd van Loosjes, was zo iets ondenkbaar geworden. De preutsheid had toen toegeslagen.

Loosjes was geen droogstoppel. Op veel plaatsen in zijn boek verdedigt hij het goede recht van vrolijkheid en genot. Maar zodra het over zinnelijk genot gaat, slaat hij om als een blad. Kuisheid, onthouding, daar gaat het bij hem om, zeker in de tijd die aan het huwelijk voorafgaat. Voorechtelijke kuisheid is de toetssteen voor een goed huwelijk en juist over die toetssteen dreigt Maurits te struikelen. In Italië!

BLUNDER

In Italië gebeurde iets wat Maurits noodlottig had kunnen worden. Het liep gelukkig allemaal nog goed af, maar hij moest er lang de nasleep van ondervinden. De hitte van de zuidelijke landen is verraderlijk, maar Maurits besefte het pas toen het al te laat was. En ze hadden hem er nog zo voor gewaarschuwd!

Enige tijd voor zijn vertrek naar Italië maakt Maurits een reis van Amsterdam naar Rotterdam via Haarlem en Leiden. In Haarlem, waar hij enige tijd oponthoud heeft, koopt hij een boekje met gedichten van Jan Jansz Starter (1594-1626), waarin hij met veel smaak begint te lezen. Maar met dat boekje is iets aan de hand, vernemen we van de schrijver Loosjes. Het is namelijk

het Liedboek van Starter, een vernuftig vriesch dichter van dien tijd, wiens gezangen echter, op sommige plaatsen, niet geheel van dartelheid zijn vrij te pleiten.

De ‘dartelheid’ van Starter, waarop we hier geattendeerd worden, treffen we aan in zijn minneliederen en in de vele bruiloftsverzen die uit zijn pen vloeiden. Ter illustratie een fragment uit een van zijn liedjes:

Mijn lichaem sou springhen,
Mijn tonge sou singhen,
En elck lit aen mijn lijf
Sou zijn u tijdverdrijf,
Ick sou dan mijn lusjes,
Door soentjes en kusjes,
En alderley ghewoel,
Geneughlijck maken koel.

Uit: J.J. Starters *Friesche Lusthof*, beplant met Verscheyden Stichtelijcke Minneliedekens, gedichten ende boertige kluchten (zesde druk) Utrecht 1864 – uitg. J.v.Vloten.

Weer in de reiswagen gezeten, slaat Maurits zijn boek op en begint er geboeid in te lezen. Zijn medereiziger, een oudere heer, merkt op in welk boek Maurits verdiept is en spreekt hem erover aan. De man blijkt grote bezwaren te hebben tegen de dichtwerkjes die Starter fabriceert en licht die bezwaren ook toe. Het lezen van Starter is, naar zijn mening, niet zonder gevaar voor de jeugd, omdat deze dichter gevoelens aanwakkert die, zoals hij heeft geconstateerd, in jonge mensen toch al danig te keer gaan. Hij is zelf ook jong geweest en herinnert zich maar al te goed, dat bij hem het vuur niet hoefde te worden aangeblazen.

Maar, mijn jonge vriend! wij hadden geene dartele liederen van eenen Starter nodig, om het vuur van onzen hartstogt tot eene bijna onbedwingbare kracht te doen ontvlammen.

Gedichten als die van Starter werken plichtsverzuim in de hand en brengen jonge mensen op het verkeerde pad, meent de oudere heer. Hij houdt zich overtuigd, dat iemand

...die als Starter, door zijne gezangen de driften der jeugd, en bijzonder die der liefde, welke geene opwekking nodig heeft, de sterkste prikkels geeft, eene zeer zorgelijke zaak bij de hand neemt; ja, dat hij zich tegen de maatschappij bezondigt, wanneer hij door de vonken, die hij verspreidt, de gemoederen in lichte laaije vlam zet; de hersenen der jonge lieden met dartele beelden vervult; den geest voor wezenlijke bezigheden ongeschikt, en het hart voor edele en groote indrukksels minder vatbaar maakt.

Het moet de oude heer van het hart: die Starter is beslist een gevaarlijk schrijver, die wellicht ook als mens niet deugt.

omdat ik de hevigheid der hartstogten en de kracht van den hartstogt der liefde ken, houd ik hem, die dien onschuldig opwekt, reeds voor een onvoorzigtig, maar die hem door ongeoorloofde middelen, door betooverende schilderijen doet opbruisen, voor een gevaarlijk, zoo al niet voor een ondeugend, mensch.

Met 'betooverende schilderijen' zal hij wel zoiets als dit van Starter op het oog hebben gehad:

*Roos-root is haer mond,
Haer borsjes hard en rond,
Daer op twee karsjes wassen; –
Och! moght ick haer een reys,
Bij dat lieve blancke vleys
Al grypende verrassen.*

Na hun vertrouwelijke gesprek maakt de medereiziger zich aan Maurits bekend. De jongen kijkt er wel even van op. De man die hij voor zich heeft, is Dirk Rafaelsz Camphuysen, arminiaans predikant en dichter. Hij overhandigt aan Maurits een dichtbundeltje dat hij zelf heeft geschreven en spoort

hem aan om daarin van tijd tot tijd ook eens te lezen. Het zal als tegengift kunnen dienen tegen Starter.

Camphuysen schreef vrome verzen waarvan dit wel het bekendste is:

Daer moet veel strijds gestreden zijn;
 Veel kruys en leeds geleden zijn;
 Daer moeten heyl'ge zeden zijn;
 Een nauwen wegh betreden zijn;
 En veel Gebedts gebeden zijn;
 Soo langh wij hier beneden zijn:
 Soo sal 't hier na in vreden zijn.

Uit: Dirk Rafaelsz Camphuysen (1586-1627), Stichtelijke Rijmen (1624)

Ondanks de wijze raadgevingen van deze levenswijze predikant, laat Maurits zich door de gevaarlijke Starter tot zijn eerste grote blunder verleiden. In het huis van zijn Rotterdamse gastheer begint hij een minnelied van Starter te zingen, wat onmiddellijk een ernstig wenkbrauwfronsen veroorzaakt bij Maria van Vliet, Maurits' toekomstige geliefde. Beschaamd staakt hij zijn gezang.

NOODLOTTIG KLIMAAT

Voordat de grote reis naar Italië aanvangt, neemt vader Lijnslager zijn zoon Maurits nog eens apart, om hem ernstig te waarschuwen voor de grote zedelijke gevaren waaraan hij tijdens zijn reis is blootgesteld. Vooral in de zuidelijke landen!

Hij ging nu over, om Maurits te waarschuwen tegen de verleidingen der vrouwen, in gewesten, waar het klimaat medewerkt, om de drift jegens de andere sekse heviger te doen ontvlammen (...) terwijl tevens de jongeling geheel zonder ouderlijk toezicht of dat van vrienden, in wier goedkeuring hij belang stelt, zich niet zeldzaam vrijheden veroorlooft, die hij naderhand, of door ziekte of door een treurig naberouw te deerlijk boeten moet (...) De echte Hollander, Maurits, is zedig en bezadigd. Laat u vrij een vreemdeling, als hij u uitnodigt tot wulpsche vermaken, uwe zoogenaamde stijfheid verwijten. Gij zult in Italië en in andere landen zien, vooral in de grootere steden, dat de vrije levenswijze, die daar plaats heeft, juist niet bevorderlijk is voor den grooteren welstand van het ligchaam, en om den mensch een gelukkigen ouderdom te doen bereiken.

Maurits is vast besloten zich tot het uiterste te weren tegen de verleidingen van het zuiden. Maar ondanks zijn goede voornemens lukt het hem niet de richtlijnen van zijn vader te volgen en zijn geliefde Maria van Vliet te allen tijde trouw te blijven. Het noodlot slaat toe, als hij in het huis van de musicus Manichetti een duet zingt met de beeldschone dochter van zijn gastheer: Antonia.

Terwijl hij met haar zong, golfde het bloed met eene zoo snelle beweging door zijn hart, dat met een geweldigen slag in zijnen boezem bonsde. Hij raakte, bij de aanwijzing van zekere passagie haren bekoorlijk geronden arm aan, en, op die aanraking ging er eene rilling door zijn geheel gestel... ja het scheen hem toe, of, in de smeltende toonen van hare stem, een liefelijke geur van jeugdig leven bij elken ademtocht van Antonia hem tegenstroomde, die de vonken in zijn betooverd hart tot eenen vollen gloed aanbliet. – En, toen hij uit dien bekoorlijken mond zijn lof hoorde klinken, was hij buiten staat, om zijne verrukking langer te bedwingen. Werktuigelijk viel hij haar om den hals en drukte vol verrukking een kus op den mond dezer italiaanse schoonheid.

Maurits voelt zich in de dagen die op deze gebeurtenis volgen diep schuldig. Maar wat nog veel droeviger is: na zijn thuiskomst en zijn gelukkig weerzien met Maria, wordt er een domper op de vreugde gezet. Wat in Italië plaatsvond tussen Maurits en Antonia is op een of andere manier Maria ter ore gekomen en die wil nu niet meer met hem trouwen. Een heel boekdeel lang blijft Maurits in de weer om Maria ervan te overtuigen, dat het in een opwelling gebeurde en niet zover ging als zij zich dat voorstelt. Uiteindelijk komt het allemaal weer goed en krijgen ze elkaar.

Dankzij die goede afloop aan het einde van deel twee, is het voor mij niet moeilijk om me te verzoenen met het feit dat deel drie en deel vier in mijn boekencollectie ontbreken. De mededeling van Te Winkel over de ontbrekende delen maakt het me nog gemakkelijker.

Het leven van Maurits Lijnslager is een prettig leesbaar boek dat veel meedeelt over de tijd waarin het ontstond. Opmerkelijk mag het daarbij heten, dat een man van de Verlichting een aantrekkelijke roman wist te schrijven door zijn verhaal met een ‘romantisch’ waas te omhullen.